

YOSH DAVRLARDAGI INQIROZLARNING KELIB CHIQISH ALOMATLARI.

To‘rayeva Dilnavo Uyg‘un qizi

O‘zbekiston Xalqaro Islom akademiyasi

Psixologiya(dinsotsiopsixologiya)

yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsiy inqirozning kelib chiqishi, uning yosh dinamikasi va psixosotsial rivojlanish bosqichlari Erik Erikson, Lev Vygotskiy kabi mutaxassislarining nazariyalari, inqirozlarning shaxsiyat shakllanishiga ijobiy va salbiy ta‘siri, Eriksonning psixosotsial rivojlanish modeli bo‘yicha bolalikdan qarilikgacha bo‘lgan inqiroz bosqichlari va ularning inson hayotiga ta‘siri, yoshga bog‘liq inqirozlar va ularning alomatlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: psixologik inqiroz, yosh davr inqirozlari, psixosotsial rivojlanish, Erik Erikson, Lev Vygotskiy, shaxsiy inqiroz, bolalik psixologiyasi, o‘smirlik inqirozi, o‘ziga xoslik, ekzistensial muammolar.

Shaxsiy inqirozning paydo bo‘lishining kelib chiqishi va uning yosh dinamikasini tushunish muammosi ko‘plab mualliflar tomonidan o‘rganilgan. Erik Erikson, shaxsning ego nazariyasini yaratuvchisi, psixosotsial shaxs rivojlanishining 8 bosqichini aniqladi. U ularning har biri bo‘lishiga ishondi " Inqiroz - bu bosqichda shaxsning psixologik etukligi va ijtimoiy talablarining ma‘lum darajasiga erishish natijasida yuzaga keladigan shaxs hayotidagi burilish nuqtasi."

Har qanday psixologik inqiroz ham ijobiy, ham salbiy oqibatlariga olib keladi. Agar konflikt hal qilinsa, u holda shaxs yangi, ijobiy fazilatlar bilan boyib boradi, agar hal etilmasa, ruhiy va xatti-harakatlarning buzilishini rivojlanishiga olib keladigan alomatlar va muammolar paydo bo‘ladi (E.N. Erikson, 1968).¹

Psixoijtimoiy rivojlanish bosqichlari (Erikson bo‘yicha):

¹Shkurenko D.A. Umumiy va tibbiy psixologiya: darslik. - Rostov n/a: "Feniks", 2007 yil.

Psixosotsial rivojlanishning birinchi bosqichida (tug'ilish - 1 yil) birinchi muhim psixologik inqiroz, onaning parvarishi yetarli emasligi va bolaning rad etilishi tufayli allaqachon mumkin. "Bazal ishonchsizlik" asosida onaning mahrumligi yotadi, bu esa qo'rquv, shubha va affektiv buzilishlarning rivojlanishini yanada kuchaytiradi.

Psixosotsiyal rivojlanishning ikkinchi bosqichida(1-3 yosh) psixologik inqiroz uyat va shubha hissi paydo bo'lishi bilan birga keladi, bu o'z-o'zidan shubhalanish, tashvishli shubha, qo'rquv, obsesif-kompulsiv simptomlar kompleksining shakllanishini yanada kuchaytiradi.

Psixosotsiyal rivojlanishning uchinchi bosqichida(3-6 yosh) psixologik inqiroz aybdorlik, o'z-o'zidan voz kechish va befoydalik tuyg'ularining shakllanishi bilan birga keladi, bu keyinchalik giyohvandlik, iqtidorsizlik yoki frigidlik, shaxsiyatning buzilishiga olib kelishi mumkin.

Maktab yoshidagi bolalar yoki E.Erikson bo'yicha 4 bosqich(6-12 yosh) maktabda shaxslararo muloqot bo'yicha bilim va ko'nikmalarga ega bo'lib, ularning shaxsiy ahamiyati va qadr-qimmatini belgilaydi. Ushbu yoshdagi inqiroz ko'pincha bolaning akademik faoliyati bilan bog'liq bo'lgan kamchilik yoki qobiliyatsizlik tuyg'ularining paydo bo'lishi bilan birga keladi. Kelajakda bu bolalar o'ziga bo'lgan ishonchni, samarali ishlash va insoniy aloqalarni saqlab qolish qobiliyatini yo'qotishi mumkin.²

O'smirlik yillari(12-18 yosh) yoki Psixologik rivojlanishning beshinchi bosqichi, an'anaviy ravishda stressli vaziyatlar va inqirozli vaziyatlarning paydo bo'lishi uchun eng zaif deb hisoblanadi. E.Erikson bu yosh davrini psixo-ijtimoiy rivojlanishda juda muhim deb hisoblaydi va uning uchun uchta asosiy xulq-atvor sohasida namoyon bo'ladigan o'ziga xoslik inqirozi yoki rol almashinuvining rivojlanishini patognomonik deb hisoblaydi:

Yoshlikda(yoki erta etuklik E.Eriksonning fikricha - 20-25 yosh) yoshlar kasb-hunar egallashga, oila qurishga qaratilgan. Bu yoshda paydo bo'lishi mumkin bo'lgan asosiy muammo - bu yolg'izlik, ekzistensial vakuum va ijtimoiy izolyatsiya hissi paydo

² Bosart A.B. Yosh yoki tarbiya paradokslari. M.: Ta'lim, 1991 yil.

bo'lishining psixologik asosi bo'lgan o'z-o'zini singdirish va shaxslararo munosabatlardan qochishdir. Agar inqiroz muvaffaqiyatli yengib chiqilsa, yoshlarda sevgi, altruizm va axloqiy tuyg'u qobiliyati rivojlanadi.

Keksa odamlar (kech etuklik bosqichi E. Erikson tomonidan). Gerontologlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, jismoniy va ruhiy qarish insonning shaxsiyati va uning hayotini qanday o'tkazganiga bog'liq. G.Ruffin (1967) shartli ravishda qarilikning uch turini ajratadi: "baxtli", "baxtsiz" va "psixopatologik". Yu.I. Polishchuk (1994) 73 yoshdan 92 yoshgacha bo'lgan 75 kishini tasodifiy o'rgangan. Olingan tadqiqotlarga ko'ra, bu guruhda ahvoli "baxtsiz qarilik" deb tasniflangan shaxslar ustunlik qilgan - 71%; 21% "psikopatologik qarilik" deb ataladigan odamlar va 8% "baxtli qarilik" ni boshidan kechirganlar.

Tug'ilish travmasi kontseptsiyasini yaratuvchisi O.Rank (1952) ta'kidlaganidek, tashvish insonga tug'ilgan paytdan boshlab hamroh bo'ladi va tug'ilish paytida homilaning onadan ajralishi tajribasi bilan bog'liq o'lim qo'rquvi bilan bog'liq.³ R. J. Kastenbaum (1981) ta'kidlaganidek, hatto juda yosh bolalar ham o'lim bilan bog'liq ruhiy noqulaylikni boshdan kechirishadi va ko'pincha ota-onalar bu haqda hatto bilishmaydi. R. Furman (1964) boshqa fikrga amal qildi, u faqat 2-3 yoshda o'lim tushunchasi paydo bo'lishi mumkinligini ta'kidladi, chunki bu davrda ramziy fikrlash elementlari va voqelikni baholashning ibtidoiy darajasi paydo bo'ladi.

M.H.Nagu (1948) Budapeshtdagi 4 mingga yaqin bolaning insholari va rasmlarini o'rganib, ularning har biri bilan individual psixoterapevtik va diagnostik suhbatlar o'tkazib, 5 yoshgacha bo'lgan bolalar o'limni yakuniy emas, balki o'lim deb bilishlarini aniqladilar. orzu yoki ketish. Bu bolalar uchun hayot va o'lim bir-birini istisno qilmadi. Keyingi tadqiqotlarda u o'ziga xos xususiyatni aniqladi: bolalar o'lim haqida ajralish, o'ziga xos chegara sifatida gapirishdi. Chorak asrdan keyin MC McIntire (1972) tomonidan olib borilgan tadqiqot aniqlangan xususiyatni tasdiqladi: 5-6 yoshli bolalarning atigi 20 foizi o'lik hayvonlari tiriladi deb o'ylashadi va bu bolalarning atigi

³www.reformed.org.

30 foizi. yoshi o'lgan hayvonlarda ongning mavjudligini taxmin qiladi. Xuddi shunday natijalar boshqa tadqiqotchilar tomonidan ham olingan (J.E.Alexander, 1965; T.B. Hagglund, 1967; J. Hinton, 1967; S. Wolff, 1973).⁴

B.M.Miller (1971) ta'kidlashicha, maktabgacha yoshdagi bola uchun "o'lim" tushunchasi onaning yo'qolishi bilan belgilanadi va bu ko'pincha ularning ongsiz qo'rquvi va tashvishlariga sabab bo'ladi. Ruhiiy sog'lom maktabgacha yoshdagi bolalarda ota-onalarning o'limidan qo'rqish o'g'il bolalarning 53 foizida va qizlarning 61 foizida kuzatilgan. O'lim qo'rquvi o'g'il bolalarning 47 foizida va qizlarning 70 foizida qayd etilgan (A.I. Zaxarov, 1988). 5 yoshgacha bo'lgan bolalarda o'z joniga qasd qilish holatlari kam uchraydi, ammo so'nggi o'n yillikda ularning o'sishi tendentsiyasi kuzatildi.

Qoidaga ko'ra, bu yoshda o'limga tahdid soladigan jiddiy kasallik haqidagi xotiralar bola bilan umrbod qoladi va uning kelajakdagi taqdirida muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, Vena psixoanalitik maktabining "buyuk murtad"laridan biri, psixiatr, psixolog va psixoterapevt Alfred Adler (1870-1937), individual psixologiyani yaratuvchisi 5 yoshida deyarli vafot etganini va kelajakda o'z qarorini yozgan. tabib bo'lish, ya'ni o'lim bilan kurashayotgan odamni aynan shu xotiralar shartlagan. Qolaversa, tajribali voqea uning ilmiy dunyoqarashida ham o'z ifodasini topdi. O'lim vaqtini nazorat qila olmaslik yoki uning oldini olishga qodir emasligida u pastlik majmuasining chuqur asosini ko'rdi.

Haddan tashqari qo'rquv va xavotirga ega bo'lgan, yaqinlaridan ajralish bilan bog'liq bo'lgan, yolg'izlik va ajralish qo'rquvi, dahshatli tushlar, ijtimoiy autizm va takroriy somato-avtonomik disfunktsiyalar bilan birga keladigan bolalar psixiatrik konsultatsiya va davolanishga muhtoj. ICD-10 bu holatni bolalik davridagi ajralish xavotirining buzilishi (F 93.0) deb tasniflaydi.

Yoshga bog'liq shaxsiyat inqirozlari masalalariga kam e'tibor qaratiladi va insonning ekzistensial muammolari deyarli ko'rib chiqilmaydi. Ayni paytda inqiroz

⁴Abdurahmonov R.A. Umumiy psixologiya va psixoterapiyaga kirish. - M.: MPSI; Voronej: NPO MODEK nashriyoti, 2008 yil.

holatlari va ularning oldini olish haqida gapirganda, munosabatlar masalasiga to'xtalmasdan bo'lmaydi.

Vygotskiy nazariyasida bu kontseptsiya yoshga bog'liq rivojlanishning yangi sifat jihatidan o'ziga xos bosqichiga o'tishni anglatadi. Yosh inqirozlari, birinchi navbatda, odatiy ijtimoiy rivojlanish holatining buzilishi va bolaning psixologik rivojlanishining yangi darajasiga ko'proq mos keladigan boshqasining paydo bo'lishi bilan bog'liq. Tashqi xulq-atvorda yosh inqirozlari itoatsizlik, o'jarlik va negativizm sifatida namoyon bo'ladi. Vaqt o'tishi bilan ular barqaror yosh chegaralarida lokalizatsiya qilinadi va yangi tug'ilgan chaqaloqning inqirozi (1 oygacha), bir yillik inqiroz, 3 yil inqirozi, 7 yoshli inqiroz, o'smirlik inqirozi sifatida namoyon bo'ladi.

Inqiroz davri - bu vazifalarni bajarish, intensiv psixofiziologik o'zgarishlar davri. Har bir inson yosh inqirozlarini boshidan kechiradi, ammo ifoda shakli, intensivligi va davomiyligi insonning ijtimoiy-iqtisodiy holatiga, rivojlanish sharoitlariga, individual va shaxsiy xususiyatlariga qarab o'zgaradi.

Shunga qaramay, yosh inqirozlarining normalligi, normal emasligi haqida hali ham ikkita nuqtayi-nazar mavjud:

Ba'zi psixologlar (Freyd, Vygotskiy, Erikson) bunday o'tishlarni rivojlanishning ajralmas qismi deb hisoblashadi. Boshqa tadqiqotchilar (Rubinshteyn, Zaporozhets) ularni shaxsning bir varianti deb hisoblashadi.

L. S. Vygotskiy inqirozning 3 bosqichini aniqladi: tanqiddan oldingi, tanqidiy, tanqiddan keyingi.

1. Tanqidiy davrdan oldingi davr tashqi sharoitlar va uning ushbu shartlarga munosabati o'rtasida yuzaga kelgan va shaxsning o'zi tomonidan amalga oshiriladigan qarama-qarshilik bilan tavsiflanadi. Inson o'zi uchun yanada jozibali kelajak qiyofasini ko'rishni boshlaydi, lekin u hali bu stsenariyni amalga oshirishning haqiqiy usullarini ko'rmaydi.

2. Kritik bosqichda qarama-qarshilikdagi maksimal keskinlik paydo bo'ladi, u o'zining eng yuqori nuqtasiga etadi. Birinchidan, inson ko'rilgan ideal haqidagi eng umumiy fikrlarni takrorlashga harakat qiladi. Misol uchun, o'smirlar chekish yoki yomon so'zlarni ishlatish odatini osongina o'zlashtiradilar, bu ularni kattalarning bir

qismiga aylantiradi, deb o'ylaydi, dunyo nuqtai nazaridan juda orzu qilingan va yangi. Keyinchalik, yangi dunyoning boshqa tarkibiy qismlariga to'sqinlik qiladigan tashqi va ichki to'siqlar amalga oshiriladi. Agar tashqi narsadan xalos bo'lish ko'proq yoki kamroq oson bo'lsa, unda ichki resurslarning etishmasligini anglash yangisini (o'spirinlar misolida - kasb tanlash, yarim kunlik ish) rivojlantirishga undaydi. Xulosa qilib aytganda, odam o'zi ko'rgan idealga qanchalik yaqinlasha olganini taqqoslaydi.

3. Post-tanqidiy bosqichda qarama-qarshilik hal qilinadi, shaxs dunyo bilan yangi uyg'un munosabatlarni quradi. Agar oldingi aks ettirish natijalari mos bo'lsa, unda shaxs nihoyat xayoliyni haqiqiyga, ikkinchisini esa o'ziga aylantiradi.

Insonni inqirozni boshdan kechirishdan hech kim qutqara olmaydi. Barcha qiyinchiliklarni yengib o'tish va yangi muvozanatni topish insonga bog'liq. Ammo inqiroz jarayonini boshqarish va boshqarish mumkin. Bu tashqaridan yordam - odamni o'z inqirozini boshqarishga, imkoniyatlarni ko'rishga va undan foydalanishga, xavflardan (va boshqalardan) mohirona qochishga o'rgatish.

Shunday qilib, shaxsiy inqiroz inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, har bir yosh davrida turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, har bir bosqichda shaxs o'z oldida turli muammolarga duch keladi va agar ularni muvaffaqiyatli yengib o'tsa, yangi ijobiy fazilatlarni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.

1. Abdurahmonov R.A. Umumiy psixologiya va psixoterapiyaga kirish. - M.: MPSI; Voronej: NPO MODEK nashriyoti, 2008 yil.
2. Bosart A.B. Yosh yoki tarbiya paradokslari. M.: Ta'lim, 1991 yil.
3. Dobrovich A.B. Muloqot psixologiyasi va psixogigienasi haqida o'qituvchi. - M.: "Ta'lim", 1987 yil.
4. Jbanov E. "Biz" va "Ular" // Oila va maktab, 1990 yil, 9-son, P.4-6, 10-son.
5. Shkurenko D.A. Umumiy va tibbiy psixologiya: darslik. - Rostov n/a: "Feniks", 2007 yil.
6. www.reformed.org